

BLÖKUMANALAND ȘI BLAKUMEN

Printre numeroasele denumiri de popoare sau toponimice care se referă la teritoriul țării noastre în epoca prefeudală și feudală timpurie figurează și cele două nume proprii de *Blökumanaland* și *blakumen*, amintite în două izvoare nordice datînd din primele secole ale mileniului al doilea e.n. Pentru denumirea de *Blökumanaland* s-a încercat, acum mai bine de o sută de ani, să se dea o explicație ¹, iar cealaltă a început să fie valorificată pentru istoria patriei abia în ultimele patru decenii. Nu există însă nici pînă în prezent o explicație și o interpretare unitară și unanim recunoscută a acestor denumiri ², încît nu este inutilă încercarea de a relua o problemă îndelungat dezbătută și a o rezolva eventual într-un mod satisfăcător³.

Denumirea de *Blökumanaland* este amintită în opera *Heimskringla*, care, alături de *Edda*, constituie lucrarea cea mai de seamă a irlandezului Snorri Sturluson (1178—1241), un personaj deosebit de multilateral și însemnat în aceeași măsură ca om politic, istoric, erudit și poet, constituind în cursul evului mediu figura cea mai remarcabilă în patria sa insulară ⁴. *Heimskringla* înseamnă „cercul pămîntului” și a fost redactată între anii 1220 și 1230, primind numele ei după primele două cuvinte cu care începe manuscrisul. Lucrarea înfățișează istoria regilor norvegieni din cele mai vechi timpuri pînă în anul 1177. În biografia regelui Hakon, cel cu umerii lași (1157—1161), se relatează o faptă miraculoasă a regelui Olaf cel Sfînt, amintindu-se totodată și regiunea Blökumanaland. În timpul expediției împăratului Alexios I (1081—1118) împotriva cumanilor, oastea bizantină a ajuns la mare strîmtoare, încît varegii gărzii imperiale au promis să ridice în cinstea lui Olaf o biserică, dacă el îi va salva din acest pericol. Atunci Olaf

¹ Cf. de exemplu K. Zeuss, *Die Deutschen und die Nachbarstämme*, München, 1837 (retipărită, Heidelberg, 1925), p. 743.

² Recent a încercat și M. Gyóni, în *Acta Antiqua*, IV, 1956, p. 293—311, îndeosebi la p. 304, să găsească o soluție pentru ele, fără ca să ajungă la un rezultat concludent.

³ Referitor la interpretarea noastră, vezi și K. Horedt,

Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV—XIII, București, 1958, p. 153.

⁴ Cf. pentru Snorri Sturluson, între altele, E. Mogk, *Norwegisch-isländische Literatur*, în *Grundriss der germanischen Philologie*, ed. de H. Paul, vol. 11/1, Strassburg, 1903, p. 699—702, 812—814; W. Golther, *Nordische Literaturgeschichte*, Leipzig, 1905, p. 112—114; G. Neckel, în J. Hoops, *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*, vol. IV, p. 195—198.

ar fi apărut pe un cal alb în fruntea trupelor și cu ajutorul lui grecii au învins pe păgâni. Povestea aceasta constituie de fapt o variantă a unei legende bizantine mai vechi, referitoare la salvarea Tesalonicului de către Sf. Demetrios, incluzând și anumite amănunte despre lupta lui Alexios cu un pretendent pe care l-a orbit și care cu ajutorul cumanilor s-a îndreptat din nou împotriva împăratului ⁵. []

Încă la început, în prima propoziție a pasajului, este amintit Blökumanaland. „S-a întâmplat în Grecia, pe cînd Kirialax a fost acolo rege, și regele făcea o expediție în Blökumanaland. Și cînd a ajuns în Pezinavöllu . . . etc.” ⁶. Scrierea numelui diferă, dar variantele sînt puțin semnificative și nu schimbă cu nimic structura cuvîntului ⁷. Aici se folosește o transcriere simplificată, fonetică a numelui, fără reduplicarea lui *-k-* și *-n-* și fără a înlocui *-u-* prin *-o-*, deosebiri care pentru explicarea toponimicului sînt nerelevante.

Evenimentele pe care se grefează legenda lui Olaf sînt într-o largă măsură lămurite, iar diferiții cercetători le apreciază în mod relativ unitar. Încă în ediția din 1783 S. Th. Thorlacius a identificat pe regele Kirialax cu Alexios I, fiind vorba de o formă contractată de Κόρυ(ος) Ἀλέξ(ιος)⁸. Prin aceasta a fost cîștigat un indiciu sigur pentru datarea expediției relatate, iar prin mențiunea acelor „Pezinavöllu”, identificate cu teritoriul pecenegilor, a fost precizată direcția expediției, adică în nordul Dunării, și localizat aproximativ toponimicul Blökumanaland. I. Gherghel datează expediția în anul 1114 ⁹. După cum ne relatează Ana Comnena în *Alexias* ¹⁰, atunci se răspîndise știrea că cumanii ar avea intenția să treacă Dunărea și să invadeze imperiul. De aceea, în noiembrie, împăratul a plecat din capitală la Philippopolis (Plovdiv) și a ordonat trupelor din Peritoș, Triadița (Sofia), Niș și Braničevo să se îngrijească de caii lor, pentru a fi pregătite a se lupta cu călăreții. Cînd s-a anunțat trecerea cumanilor peste Dunăre, Alexios a părăsit orașul Philippopolis și a plecat la Vidin. În urma veștii că împăratul se apropie, cumanii s-au întors la nord de Dunăre. Atunci un detașament al oastei împărătești a primit ordinul să urmărească pe barbarii fugari, ceea ce au și făcut timp de trei zile și trei nopți, pînă ce cumanii trecînd cu plutele peste un afluent al Dunării au scăpat de urmăritori.

În ipoteza că evenimentele la care se referă Snorri Sturluson în *Heimskringla* sînt, așa cum se susține, identice cu cele descrise de Ana Comnena sub anul 1114, se pot trage, din desfășurarea lor, și anumite concluzii privitoare la localizarea teritoriului Blökumanaland. Înapoiindu-se peste Dunăre, cumanii s-au retras în direcția sediilor lor, fiind urmăriți de către bizantini timp de trei zile și trei nopți, ceea ce ar corespunde — dacă indicația este exactă — unei distanțe de circa 100—

⁵ Cf. M. Gyóni, *loc. cit.*, p. 297, 303.

⁶ „Sá alburdr varð á Grikilandi, da er dar var Kirialax konnungr, at konnungr fór hverrd á Blökumanaland. En er hann kom á Pezinavöllu . . .”, *Heimskringla eller Norges kongesagaer af Snorre Sturlason*, ed. de C. R. Unger, Christiania, 1868, p. 776, citat după I. Gherghel, *Zur Geschichte Siebenbürgens*, Viena, 1892, p. 28. Miracolul a fost relatat încă de Einar Skulason în „Geisli” pe care l-a recitat în cinstea lui Olaf în anul 1153 în biserica din Drontheim, fără să amintească însă și Blökumanaland; cf. E. Mogk, *loc. cit.*, p. 692—693, și M. Gyóni, *loc. cit.*, p. 308—310. În legenda „Olafssaga hins helga”, datată pe la mijlocul secolului al XIII-lea, pasajul respectiv sună în felul următor: „Kir(i)alax Miklagardz keisazi for herfaur

aa Blaukumana völlu. En er hann kom aa Peizina völlu . . .” *Heilagra Monna sögur*, ed. de C. R. Unger, Christiania, 1877, vol. II, p. 175.

⁷ Variantele sînt indicate de M. Gyóni, *loc. cit.*, p. 300. Pentru edițiile și traduceri lucrării *Heimskringla*, cf. E. Mogk, *loc. cit.*, p. 812 și M. Gyóni, *loc. cit.*, p. 298.

⁸ „Qua tempore imperavit Alexios . . .”, citat după I. Gherghel, *loc. cit.*, p. 28.

⁹ *Ibidem*, p. 17; idem, *Convorbiri literare*, LII, 1920, p. 343—344, datează expediția în 1118.

¹⁰ Ana Comnena, *Alexias*, XIV, 8, 9, ed. Bonn, II, p. 295, 302. Lupta între bizantini și cumani este pomenită și în cronicile ruse.

150 km. Afluentul pînă la care ținea urmărirea putea să fie în acest caz Ialomița sau Buzăul, dacă nu cumva punctul de plecare al acțiunii de urmărire a fost Vidinul și în cazul acesta urmăritorii ar fi putut să ajungă cel mult pînă la Olt, ținînd seama de poziția cu mult mai spre vest a Vidinului. Mult mai probabil este însă că urmărirea a avut loc în Muntenia, iar Blökumanaland trebuie căutată atunci undeva în prelungirea direcției de retragere a cumanilor spre răsărit de Carpați. În acest sens pledează și un alt amănunt al pasajului din *Heimskringla* în care se face deosebirea între Blökumanaland și „Pezinavöllu”, care sînt identificate cu teritoriile pecenegilor. Acestea, denumite de Constantin Porfirogenetul „Παξινακλα”, se întindeau de la Silistra, de pe cursul inferior al Dunării, pînă la Sarkel¹¹. Blökumanaland ar trebui să fie localizată deci mai spre nord de această zonă delimitată de fostele sedii ale pecenegilor.

Discuțiile privind localizarea țării și caracterul etnic al acelor blökumana au primit un nou imbold în urma unui articol publicat de filologul suedez R. Ekblom despre varegii din regiunea Vistulei. În acest studiu el se ocupă și de o inscripție runică în care este amintită populația *blakumen*¹², pe o piatră comemorativă de la Sjonhem I aflată pe insula Gotland, care poate fi datată pe la anul 1100¹³. Textul inscripției este următorul: *rođvisl : suk : rodalf : dan : litu : raisa : staina : eftir : syni : sina : dria : dina : eftir : rodfos : han : suiku : blakumen : i : utfaru kud : hielbin : sial : rodfofaR kup : suiki : da : aR : han : swiku* : (fig. 1). Traducerea sună în felul următor „Rodvisl și Rodälv, acești soți au făcut să se ridice pietrele după cei trei fii ai lor. Piatra aceasta după Rodfos. Pe el l-au ucis blakumenii în timpul unei călătorii în străinătate. Dumnezeu să ajute sufletului lui Rodfos. Dumnezeu să părăsească pe acei care au fost necredincioși față de el”¹⁴. Inscripția începe pe banda exterioară a pietrei comemorative, în mijloc, jos, la stînga. Numele blakumen este cuvîntul antepenultim în curbura de jos, din dreapta, a inscripției. Cele două rînduri orizontale din mijlocul cîmpului inscripției cuprind formula de binecuvîntare și de afurisire și încep cu cuvintele „kup hielbin... etc.”.

Varegul Rodfos trebuie să fi făcut parte dintr-un grup mai numeros de oameni, care au relatat pe urmă acasă împrejurările tragice în care a murit acesta, iar părinții lui au ridicat în amintirea fiului lor o piatră comemorativă. Se poate presupune că moartea lui Rodfos s-a întîmplat undeva de-a lungul unui drum de comunicație traversînd regiunea de la Marea Baltică spre Marea Neagră. Pe cînd Blökumanaland din legenda lui Olaf este amintită privind din sud spre nord în legătură cu anumite evenimente care se desfășoară în nordul și în apropierea Dunării, semnalarea blakumenilor se face în sens geografic invers, fără ca să existe posibilitatea unei localizări mai precise a sălașelor acestei populații. Atestarea ei contemporană și prin inscripția din Gotland a dovedit în orice caz că blökumana nu reprezintă o născocire a cronicarului islandez, ci este de fapt o

¹¹ Constantinus Porfirogenetul, *De adm. imp.*, cap. 42 (ed. Gy. Moravcsik, Budapest, 1950, p. 182, 184 (= cd. Bonn, p. 177, 179).

¹² R. Ekblom, *Archiv für slavische Philologie*, XXXIX, 1925, p. 185–211.

¹³ Cf. A. Noreen, *Allschwedische Grammatik*, Halle, 1904, p. 495, nr. 26; Sven V. F. Jansson, *Gottlands runinskrifter*, Ur boken om Gotland, p. 149.

¹⁴ Transcrierea, traducerea și fotografia inscripției o datorez amabilității prof. Sven B. F. Jansson (Stockholm), care ni le-a pus la dispoziție în urma intervenției binevoitoare a prof. P. Grimm (Berlin, R.D.G.). Pentru ajutorul prețios și binevoitor exprimăm și aici cuvintele noastre mulțumiri.

referire la o populație care a trăit într-adevăr în secolele XI—XII undeva spre răsărit de Carpați.

Interpretarea și valorificarea istorică a știrilor păstrate în cele două izvoare nordice referitoare la această populație este condiționată de explicarea satisfă-

Fig. 1. — Piatra comemorativă a lui Rodfos de la Sjonhem I — Gotland.

cătoare a denumirii și identificării ei cu unul dintre popoarele care au locuit în intervalul de timp amintit pe teritoriul indicat.

Încă K. Zeuss a identificat pe blökumana cu cumanii ¹⁵ și V. G. Vasilevski a aderat la această explicație ¹⁶. Partea a doua a cuvîntului, — *land*, poate fi neglijată, deoarece înseamnă țara, teritoriul locuit de populația respectivă. În legătură cu articolul lui R. Ekblom, M. Ștefănescu a ridicat problema dacă blakumen nu reprezintă cumva contopirea denumirii a două popoare, a românilor și a cumanilor ¹⁷, în felul cum, de exemplu, G. de Ville-Hardouin amintește aceste popoare într-o combinație asemănătoare ¹⁸.

O altă încercare de a interpreta numirile de blökumana și blakumen se află în legătură cu explicarea primei părți a cuvîntului *blök-* sau *blak-* din limbile nord-germanice, unde acesta înseamnă „negru”. Încă I. Gherghel s-a gândit la această posibilitate ¹⁹ fără însă a o admite, și amintește doar, mai târziu, că i-ar fi sugerat cineva ideea că Blökumanaland ar însemna țara cumanilor negri ²⁰. L. Tamás presupune că denumirea ar însemna „homines nigri” ²¹ — părere acceptată și de Șt. Kniezsa ²². M. Gyóni presupunea că cele două denumiri se referă, în afară de cumani, și la „oameni palizi” („les hommes blêmes”) ²³, probabil în legătură cu semnificația corespunzătoare a cuvintelor din islandeza veche *blakkr* și din suedeza veche *blakker*.

Foarte frecvent blökumana și pe urmă blakumen au fost identificați cu românii. Încă S. Th. Thorlacius în 1783 a dat în ediția lucrării *Heimskringla* această interpretare, care a fost reluată apoi și în edițiile ulterioare ale altora ²⁴. Dintre cercetătorii români, I. Gherghel a fost primul care a valorificat pasajul izvorului islandez în repetate rînduri în acest sens ²⁵, iar mulți istorici și filologi au preluat apoi această explicație ²⁶, cu excepția lui A. D. Xenopol, D. Onciul și Al. Philippide, care nu amintesc și nu discută Blökumanaland în lucrările lor. Dintre cercetătorii străini K. Müllenhoff ²⁷, J. Melich ²⁸ și R. Ekblom ²⁹ dau de asemenea această interpretare.

Varietatea soluțiilor propuse și lipsa unui punct de vedere unitar în explicarea celor două denumiri etnice amintite în izvoarele nordice își găsește explicația probabil în faptul că de obicei soluțiile propuse țin seama numai de o parte a denu-

¹⁵ K. Zeuss, *loc. cit.*, p. 743.

¹⁶ Cf. indicația la M. Gyóni, *loc. cit.*, p. 301.

¹⁷ M. Ștefănescu, *Arhiva*, 1927, p. 59—60.

¹⁸ „... et li Comain et li Blac les comencierent à envair”, Geoffroi Ville-Hardouin, *Conquête de Constantinople*, LXXXI, ed. de M. M. de Wailly, Paris, 1882, p. 212.

¹⁹ I. Gherghel, *Zur Geschichte*, p. 28, nota 4.

²⁰ „... de altă parte s-a mai afirmat — de astă dată prin viu graiu, dar mline poate și prin scris — că «Blökumanaland» ar fi pur și simplu: Țara cumanilor negri...” (I. Gherghel, *Arhiva*, XXXV, 1928, p. 63); C. Cogălniceanu, *Istoria veche a românilor*, București, 1938, p. 5, urmînd pe I. Gherghel respinge și el posibilitatea interpretării primei părți a denumirii în sens de „negru”.

²¹ L. Tamás, *Arch. Europae centro-orient*, I, 1935, p. 41, nota 71.

²² Șt. Kniezsa, *ibid.*, II, 1936, p. 178.

²³ M. Gyóni, *loc. cit.*, p. 301.

²⁴ În edițiile și traduceriile lui F. Niedner, G. Stormi, E. Monssen — A. H. Smith, St. Schjott; citate de M. Gyóni, *loc. cit.*, 302, nota 13. De completat este W. Morris — E. Magnusson, *The saga library*, London, 1893, vol. V, p. 429.

²⁵ I. Gherghel, *loc. cit.*, care a revenit încă în repetate rînduri asupra lui (cf. *Zur Frage der Urheimat der Rumänen*, Vicna, 1910; *Convorbiri literare*, LII, 1920, p. 343—344; *Revista arhivelor*, I, 1924—1926, p. 389; *Arhiva*, XXXV, 1928, p. 62—64; XXXVII, 1930, p. 256—258.

²⁶ E. Grigorovitz, *România în monumentele literare germane medievale*, București, 1901, p. 127; C. Cogălniceanu, *Istoria românilor*, Iași, 1903, p. 26; idem, *Arhiva*, XXXVI, 1929, p. 240—250; idem, *Istoria veche a românilor*, București, 1938, p. 5; V. Bogrea, *AIN*, III, 1924—1925, p. 526; N. Drăganu, *România în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933, p. 226, 232, 404, 571; idem, *Balcania*, VI, 1943, p. 446; A. Decsi, *AIN*, VII, 1936—1937, p. 505, 532, 563; N. Iorga, *Histoire des Roumains et de la romanité orientale*, București, 1937, vol. III, p. 37; idem, *Istoria românilor*, București, 1937, vol. III, p. 28.

²⁷ K. Müllenhoff, *Deutsche Allertumskunde*, Berlin, 1891, vol. II, p. 311.

²⁸ J. Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, în *A magyar nyelvtudomány közlönyve*, vol. I/6, Budapest, 1925, p. 303.

²⁹ R. Ekblom, *loc. cit.*

mirii, fără să observe că numele este compus din două cuvinte *blök-*, *blak-* şi *-kumana*, *-kumen*. Doar foarte rar explicațiile înşirate acordă o importanță egală ambelor părți, ajungând în cazul acesta la soluții care dau explicarea exactă sau la un rezultat care se apropie de ea. Or, admitându-se că denumirile cu care ne ocupăm sînt compuse din două cuvinte, nu încapă nici o îndoială că *blök-*, *blak-* înseamnă „negru”³⁰, iar *-kumana*, *-kumen*, cumani. *Blökumana* și *blakumen* sînt deci cumanii negri.

Această explicație este confirmată în mod concludent prin amintirea cumanilor negri în cronicile medievale ungare în aceleași teritorii și în aceeași epocă menționate în cele două izvoare nordice. Este îndeobște cunoscut obiceiul populațiilor călătorețe turce de a denumi diferitele triburi după anumite culori, obicei atestat în mod expres și pentru cumani. Cronica lui Simon de Kéza și *Cronica pictată* enumeră teritoriile prin care au trecut unghurii în înaintarea lor spre cîmpia panonică și înșiră printre acestea și țara cumanilor albi și cumanilor negri³¹. *Cumani Nigri* și țara lor, amintiți la Simon de Kéza și în *Cronica pictată* de la Viena sînt prin urmare identici cu *Blökumaland* al lui Snorri Sturluson și cu *blakumen* din inscripția gotlandeză³². Țara lor era învecinată cu Ungaria și trebuie localizată în răsăritul Carpaților³³. Cronicile ungare, povestind în cazul acesta un eveniment petrecut la sfîrșitul secolului al IX-lea, îl încadrează într-o situație istorică și etnică ulterioară, care corespunde abia secolelor XII—XIII.

Valoarea celor două izvoare nordice pentru istoria patriei este relativ redusă, deoarece nu conțin elemente noi, necunoscute pentru teritoriile din răsăritul Carpaților. Prezența populației băștinașe în aceste părți ale Republicii Socialiste România este bine atestată prin izvoarele bizantine, prin pasajele lui Ioan Cinnamus și Nicetas Choniates³⁴. Este știut că alături de populația română au trăit și cumanii, care sînt amintiți în diferite documente încă și în prima jumătate a secolului al XIII-lea³⁵ și care mai tîrziu, în a doua jumătate a acestui secol, dispar, fiind asimilați de către băștinași³⁶. Astfel, atestarea unor *blökumana* sau *blakumen* pe teritoriul țării noastre confirmă anumite fapte cunoscute și mai înainte, dar și completează posibilitățile noastre de documentare.

KURT HOREDŢ

³⁰ H. S. Falk — A. Torp, *Norwegisch — dänisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1910, vol. I, p. 87 „*Blaek* (tinte), schw, *bläk* nord. *blek*, ent'ehnt von ags *blaec* „schwarz, tinte” (engl. *black* „schwarz, schwärze”. = as. *blak* ahd. *blah* „tinte” ... germ. *blaka* „schwarz”) A. Walde — J. Pokorny, *Vergleichendes Wörterbuch der indo-germanischen Sprachen*, Berlin-Leipzig, 1927, vol. II, p. 215 „ags. *bloec* „schwarz”, n. „Tinte”. aisl. *blakkr* „fahl”, poet. „Ross” (Falbe, Schimmel), aschwed. *blakker* „fahl, falb”, aber auch „schwarz, dunkel”.

³¹ Simonis de Kéza, *Gesta Hungarorum*: „... *Bescrum et Comanorum Alborum terras transirent. Deinde Sodaliam, Rutheniam et Nigrorum Comanorum terras ingressi tandem usque Tize fluvium salvis rebus invitis gentibus praeferatis pervenerunt...*”, *Scriptores Rerum Hungaricarum*, ed. E. Szentpétery, vol. I, p. 148. În *Cronica pictată* vienează pasajul sună în felul următor: „... *tandem Bissos et Cumanos albos, deinde Susdalos*

Ruthenos terramque Nigrorum Cumanorum intravere. Abinde egressi usque ad Tysciam pervenerunt...”, *ibidem*, p. 257.

³² După B. Kossány, *Századok*, LVIII, 1924, p. 519 și urm.; analele ruse fac deosebirea între uzi și cumanii și în mod analog și cronicile ungare deosebesc cumanii negri, care ar corespunde uzilor, de cumanii albi, C. Neculescu, *RIR*, IX, 1939, p. 185—204 contestă identitatea uzilor cu cumanii.

³³ D. Onciul, *Opere complete*, vol. I, București, 1946, p. 206.

³⁴ *Dacia în autorii clasici*, vol. II, București, 1942, ed. G. Popa—Lisseanu, p. 139, 159.

³⁵ Cf. de exemplu, *Documente privind istoria României C. Transilvania*, vol. I, p. 228, nr. 185, p. 241—242, nr. 205.

³⁶ Pentru cumanii de pe teritoriul țării noastre și pentru conviețuirea lor cu populația băștinașă, cf. *Istoria României*, București, 1961, vol. II, p. 69—71.

BLÖKUMANALAND ET BLAKUMEN

R É S U M É

Dans l'ouvrage « Heimskringla » de l'islandais Snorri Sturluson, qui semble dater de 1220—1230, on mentionne la région de Blökumanaland, à l'occasion de l'expédition d'Alexios I (1081—1118) contre les Cumans. Une inscription, gravée sur une pierre commémorative de 1100 de Sjonhem I dans l'île de Gotland (fig. 1), se réfère à la population blakumen. Pour expliquer ces dénominations on a proposé les solutions suivantes : Coumans, Coumans Noirs, Coumans et Roumains, Roumains, hommes noirs, hommes pâles. Les dénominations sont composées de deux mots: blök, blak et Kumana-kumen, le premier mot ayant la signification de « noir » dans les langues nord-germaniques (note 30), et le second terme désignant les Coumans.

Blökumana et blakumen sont donc les Coumans Noirs cités aussi dans les chroniques hongroises du Moyen Age (note 31) à la même époque et dans la même région à l'est des Carpates. Ils ont cohabité ici avec la population roumaine jusqu'à la seconde moitié du XIIIe siècle, quand ils furent assimilés par la population indigène.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Pierre commémorative de Rodfos de Sjonhem I — Gotland.